

ТУРИЗЪМ ИЗ ИВАЙЛОВГРАД
Благовеста Узунова
Национална гимназия за древни езици и култури
„Св. Константин-Кирил Философ”

Моят доклад е на тема „Туризм из Ивайловград”. В него представям част от туристическите обекти в областта, а също и примерен план за тридневна екскурзия из околностите, а и в самия град. Целта ми е свързана с развитието на туризма в България, защото смятам, че местата, които могат да се посетят в нашата страна, са много и интересни. Впечатляващи са културните паметници от периода на Античността и Средновековието, както и църквите и някои запазени сгради от Възраждането. Смятам, че туризмът трябва да се популяризира със своите разновидности. В частност за Ивайловград може да се практикува културен, исторически, екологичен и спортен туризм.

Ивайловград възниква в края на XVI в. в близост до средновековния български град и митрополитски център Лютица (днес кв. Лъджа) под името Ортакьой, означаващо Средно село. През XIX в. до 1912 г. градът е бил изявен духовен, културен и търговски център. Основни поминъци са търговията, бакърджийството, калайджийството, бубарството, терзийството, яхнаджийството.

След Руско-турската освободителна война, според решенията на Берлинския конгрес – 1878 г., Ивайловградският край остава подвластен на Османската империя. През 1934 г. Ортакьой получава името Ивайловград. До 1959 г. Ивайловградска околия е в състава на Хасковски окръг. Със създаването на допълнителните окръзи, околията преминава в състава на новосъздадения Кърджалийски окръг. А от 1988 г. Ивайловградска община е в състава на Хасковска област.

Разположена в югоизточната част на Европа и на Република България, община Ивайловград обхваща северозападната част на Долна Тракия. На изток и на юг граничи с Република Гърция, а нейни съседи на север и запад са българските общини Любимец, Маджарово и Крумовград. Територията на общината обхваща 815 кв. км с надморска височина между 70 и 700 м. Климатът е преходно-средиземноморски. В общината живеят над 9 хиляди души в 51 населени места с главен административен център град Ивайловград.

В общината има великолепни предпоставки за развитие на алтернативни форми на краткотраен летен и целогодишен туризм – културен, познавателен, селски, ловен, риболовен, воден, екологичен, поклоннически, винен и спортен.

Община Ивайловград е забележителна с културно-историческото си наследство – 50 паметника на културата, от която 26 църкви.

Край град Ивайловград се намира уникалната антична римска **„Вила Армира”**. През 1964 г. при строеж на язовир, югозападно от кв. „Лъджа” на Ивайловград, строителите случайно попадат на следи от антични строежи. При последвалите археологически разкопки са разкрити останките от крайградска вила от периода на римското владичество по нашите земи. Тя става популярна под названието „Вила Армира”, произлизащо от името на малка река, приток на р. Арда, на брега на която е построена вилата. Античната „Вила Армира” представлява внушителен комплекс от жилищни и стопански постройки, разположени на площ от 2200 кв. м. Жилищната ѝ част обхваща голям вътрешен двор, ограден от покрита галерия с колонада (перистил) и басейн (имплувиум) в средата. Около него са разположени помещенията за живеене – трапезария, дневна, кухня, спалня и баня. Отоплението на помещенията се е осъществявало чрез хипокауст (подпово отопление, при което пода на сградата е повдигнат на колонки от зидани тухли или керамични тръби, между които циркулира

топъл въздух от специално изградени за целта огнища). По време на разкопките са открити добре запазени мозайки с фигурални и геометрични мотиви, капители, ажурни парапети, херми, профилирани фрагменти от колони, пиластри, корнизи и облицовки от мрамор. Намерени са и множество керамични съдове, накити и предмети на бита. Вилата е разкошно имение, помещенията, на което освен украсените с мозайки подове, са украсени и с богата мраморна декорация и цветна мазилка. В това отношение, тя безспорно се очертава като най-пищната от всички известни ни досега подобни постройките на територията на римска Тракия. Сгради с подобна мраморна облицовка са рядко срещани в провинциите на Римската империя. Особено важно е обстоятелството, че степента на съхраненост на декоративните елементи позволява практически пълна възстановка на интериора на сградата. Поради денивелацията на терена, стопанският комплекс към вилата се е съхранил в значително по-лошо състояние. Няма конкретни данни за характера на развиваната селскостопанска дейност. Вилата се обитавала до третата четвърт на IV в. Разрушаването ѝ се свързва с голямото опустошение на околностите на Адрианопол през 378 г., когато римската армия под командването на Валент е разбита от готите. Работниците и слугите от вилата, както и селяните от околните села са продължили да обитават района на река Армира и през периода на Късната античност. През Средновековието техните наследници са издигнали белокаменния град Лютица.

В близост до „Вила Армира”, в землището на **с. Свирачи**, се намира и антична могила, насипана върху каменна основа. Периодът на използване на могилата и съоръженията в нея се датира в рамките на римската епоха (I-V в.) и по-точно в ранния период на управление на император Траян (97-117 г.). Вероятно могилата е ползвана като фамилен некропол на собствениците на „Вила Армира”. Надгробната могила е с височина около 16 м. Могилният насип е разположен върху масивна каменна конструкция с дължина около 200 м, оградяваща могилата в основата ѝ. Конструкцията е уникален представител на античната архитектура от началото на римската епоха и без аналог на територията на България. Върху сложно изграден стилобат (основа) от ломен камък и хоросан е била поставена каменна облицовка. Цялата конструкция е работена по предварително изготвен архитектурен план. Блоковете от облицовката са с дължина до 3,70 м и всеки от тях е дъговидно изрязан при външния си край. Те са стъпаловидно подредени в десет реда. Връзката между тях е от масивни железни скоби, споени с олово. Могилата е насипана от обединени множество малки могилки, като пръстта за тях е взета от околността. Сред насипа са намерени и праисторически материали, вероятно взети от близко разположено селище.

Мощно земетресение от края на IV в. сл.н.е. е разкъсало и разрушило величествената каменна стъпаловидна обшивка на могилата. Освен това, част от тази конструкция е пропаднала при същия катаклизъм в карстови кухини под хълма, на който е била издигната.

Силното земетресение е предизвикало свличане на земни маси от хълма и така руините на вила Армира са били засипани от дебел слой глинеста пръст. За да бъдат преоткрити близо две хиляди години по-късно.

От по-ранни времена са **долмените** край селата Плевун и Железино. Долменът в близост до с. Пелевун е мегалитно гробно съоръжение (V-I в. пр.н.е.), обявено за археологически паметник на културата с национално значение. Най-късният открит до момента мегалитен тракийски паметник и един от най-рядко срещаните като архитектурен тип, съчетал архаичните традиции от ранножелязната епоха с новите достижения на елинизма. Изграден е от големи цепени и грубо оформени гнайсови плочи, поставени вертикално и вкопани в предварително подготвен изкоп. Погребалното съоръжение е ползвано многократно, но още в древността е било

ограбено, като при разкопките са открити единствено керамични фрагменти и желязно сечиво.

Друго открито мегалитно гробно съоръжение в Община Ивайловград е долменът край с. Железено (края на II хил. пр.н.е.). Погребалното съоръжение е ползвано многократно през цялото I хил. пр.н.е., а по-късно по време на османското владичество е превърнато в светилище. При разкопките са открити керамични фрагменти от бронзовата епоха, желязната епоха и Средновековието, желязни сечива, накити и различни видове монети от периода XIII-XVIII в., които се съхраняват в Историческия музей в Хасково.

От Средновековието е запазена крепостта **Лютица**. Тя е най-голямата сравнително запазена крепост в Родопите. Разположена е в близост до Ивайловград, в най-източните части на планината и се намира в местност, покрита с вековни дъбови и букови гори. Намира се на върха на единствения по-висок връх в околността. От стените на Лютица на места е останало ограждение с височина 8 метра. Като строителен материал е използван бял мрамор, поради което крепостта е наречена „Мраморният град“.

Поради високото си разположение крепостта предлага много добра видимост. В ясно време е било възможно да се наблюдават дори гр. Одрин и пътищата край р. Марица, което показва голямото му стратегическо значение в този регион.

Основният градеж е античен и най-вероятно датира още от IV-VI в., като твърдината е просъществувала чак до края на XVIII в., когато запада, губейки значението си като фортификационно съоръжение, а нейните жители се преселват край близките минерални извори и основават село Лъджа.

До момента са разкрити цитаделата, жилищна кула на управителя, основите на 2 църкви (X в. и XV-XVI в.), некропол с 15 гроба, кладенец и останки от древна канализационна система. Открита е и изключително рядка монета на Йоан IV Палеолог сред огромното количество находки от всички периоди.

Атеренски мост. На 7 км югозападно от квартал Лъджа, на река Армира (наричана Атеренска в горното си течение), се намира късносредновековният Атеренски мост. Той е обявен за археологически паметник на културата с местно значение. В сегашния си вид съоръжението датира от XVI в., но съществуват предположения, че оттук е минавал древен римски път за Беломорието, а по-късно мостът е имал връзка и с укрепения град крепост „Лютица“.

От този период е и манастирът „Св.св. Константин и Елена“. Възраждането е оставило най-ярки следи в облика на града, съхранил забележителни образи на архитектурата и изкуството като църквите „Преображение Господне“ и „Св. Пророк Илия“. Етнографският музей „Паскалева къща“ пази спомена за бубарството. Частица от наследството е и таханджийницата.

Тръгвайки на юг, към Тракия, пътят на коприната отвежда в селата на бубите Белополяне, Одринци, Сив кладенец, Мандрица, Долно Луково и Горно Луково, където времето сякаш ни връща в епохата на Възраждането. Тук са най-старите църкви в общината, чарът на бубарските къщи, човек може да опита от вкусните чевермета и екзотичните плодове на юга, да усети магията на дивата природа по долината на Бяла река. Интересна е църквата „Св.св. Константин и Елена“ в Долно Луково, а на празника „Успение на Пресв. Богородица“ (15 авг.) може да се посети с. Свирачи, за да се види легендарната чудотворна богородична икона, която се съхранява в селищния храм. Свидетелство за значението на бубарството като традиционен поминък в миналото е уникалната жилищна архитектура, превърнала тези селца в колоритни резервати. Горно Луково е подходящо за селски туризъм. За бубите и копринените пашкули може да се

науци във всяка къща в Долно Луково, а на тръгване ще ви почерпят с черници, смокини, фурми, нарове, райски ябълки или грозде според сезона.

Горно Луково. Намира се в Ивайловградска община, на билото между Луда и Бяла река, на 1 км от Гърция. Долно и Горно Луково са били винаги български села, като някога били едно село, което се намирало на Бяла река. Прозвеждали основно лук. Турците го наричали Алтънсуванлии. Лукът (суганът) бил като злато (алтън) и от там произлязло Алтънсуванлии.

Природата е изключително красива, но в селото всичко тъне в разруха. Има само една улица. За разлика от другите села в региона тук къщите не са кирпичени, а каменни. А в дворовете пещите са външни. В селото има и уникална църква. На входа ѝ стои плоча със старинен български надпис. Има и паметна плоча за загиналите за свободата на България. Улицата излиза от селото и по нататък има и друго село – Черна черква, но то е обезлюдено. Същата е участта на по-следващото село – Жълти чал.

Село **Долно Луково**, Община Ивайловград, е разположено в най-южната част на България, в непосредствена близост с Гърция.

Поминъкът на населението се формира традиционно от земеделието. Отглеждането на сусам е най-екзотичният подотрасъл, запазен и до днес. А Ивайловград е едно от малкото места в страната, където все още работи таханджийница. В землището на селото се отглеждат още тютюн, грозде, овощия. Запазени са въглищарството, бъчварството, железарството, налбанството, бояджийството, медникарството, керемидарството, каменарството, яхнаджийството – маслопроизводството, домашните занятия, винопроизводството и др. В тези южни земи се формира първият в страната бубарски микрорайон. Благоприятното съчетание от средиземноморски климат и плодородни почви по долината на р. Бяла, определят отличните условия за виреенето на черничевата култура, употребявана за храна на копринените буби. А икономическите предпоставки са свързани с близостта на цветущите в миналото бубарски и копринени центрове Одрин, Димотика и Софлу. Бубарството тук се запазва до към 1980. Днес единствени свидетели за богатите бубарски фамилии в началото на ХХ в. са големите, но сега пусти, бубарски къщи в Долно Луково и съседните села – Одринци, Сив кладенец, Мандрица и Горно Луково.

Край с. Долно Луково се намира **тракийска гробница** с гробна камера с провъгълен план и вход от юг, отворено на юг предверие и непокрит дромос (коридор), изградени от мрамор и варовик. В нея вероятно е погребан местен тракийски цар, чиито име и резиденция не са известни до момента.

В селото се намира и една от най-старите български църкви в община Ивайловград – „**Св.св. Константин и Елена**”. Обявена е за архитектурен паметник на културата с местно значение. Датира от 1806 г., като според преданието е изградена тайно в съществуващата тогава дъбова гора само за 7 нощи. Определящ за кратките срокове на изграждане е бил османски закон, според който постройка, на която е сложен покрив, не се разрушава. Има две отделения – мъжко и женско. Интериорът е дооформян до 1918 г. Специален интерес представляват дърворезбеният иконостас с т.нар. „овчарска резба” и оригиналните икони от началото на ХІХ в. – дело на самобитни местни майстори. Храмът е богато изписан с изразителни, повлияни от фолклора, стенописи и се отличава с примитивна иконография, като никъде не се среща образът на Иисус Христос.

Има и още една църква – „**Св. Архангел Михаил**”. Построена е през 1896 г. Представлява забележителна трикорабна псевдобазилика, иззидана от камък. Върху мраморните фронтони над двата входа са издълбани ктиторски калиграфни надписи на гръцки език. Особен интерес представлява едро изработената дърворезба на иконостаса.

От този период е и църквата „**Св. Атанасий**” в с. Белополяне. Тя е забележителен представител на възрожденската култова архитектура от първата половина на XIX в., паметник на културата. Построен през 1838 г., храмът представлява типична трикорабна едноабсидна псевдобазилика с петоъгълна кулакамбанария и богата релефна пластика по външните стени. Интериорът също е оригинален, отличавайки се с единствената в общината двуетажна галерия. Иконите на иконостаса имат висока художествена стойност, като голяма рядкост за района са две поклоннически икони, донесени чак от Божи гроб в Йерусалим. Особено внимание заслужава и дарохранилищната, украсена с много живописна апликация. Църквата е действаща, отворена е на всички християнски празници, но само на храмовия празник св. Атанасий (18 ян., 2 май) има литургия. През месец май след нея се прави курбан за здраве.

В Ивайловград може да се посети църквата „**Св. Преображение Господне**”. Тя е изключително ценен представител на възрожденската култова архитектура, изобразително и приложно изкуство в България, обявен за архитектурно-художествен паметник на културата с национално значение. Църквата е строена през 1828 г. на мястото на по-стар храм. Специален интерес представляват разкошния ажурно резбован двуреден иконостас с растителни и животински мотиви, царски двери, архиерейски трон, малък и целувателни иконостаси, пластичната украса по тавана и колоните и царските икони, имащи висока художествена стойност. Храмовият празник Преображение Господне (6 авг.) се чества с тържествена литургия и курбан за здраве. Църквата е основния градски храм за богослужения и е отворена всяка неделя.

Най-характерното за бита на българите от района може да се види във възстановената възрожденска **къща музей на Мирчо Паскалев** в Ивайловград – типична бубарска къща от края на XIX век. Тя е архитектурен паметник на културата. Изградена е от кирпич, споена глина, измазана отвън с вар. Приземният етаж е превърнат в бубарски салон, по южните ъгли на който са разположени дървени миндери (сидери). В салона днес са изложени народни носии, оръдия на труда, технология за отглеждане на буби, копринени конци и изделия. Южната фасада е цялата с прозорци с дървени капаци.

В духа на традицията празникът на града на 14 февруари. Това е дата, на която лозарите от Ивайловград и околните села Свирачи, Белополяне, Славеево и Драбишна прануват по стар стил Деня на лозаря и винаря – **Трифон Зарезан**. Тогава се зарязват лозите, за да се събудят за нова, по-богата реколта. Чества се винопроизводството – донесло непреходна слава на Ивайловград и неговия край.

А за да се усетят още по-добре българските обичаи, трябва да се посети градът по време на **Кукеров ден** или на **Лазаров ден**. Кукеров ден се празнува всяка година точно седем седмици преди Великден в неделя – на християнския празник Сирни Заговезни. **Кукерите** предвещават идването на пролетта и тяхната игра е с цел прогонването на злите духове и пречистването на душите на хората. А в ивайловградското село Свирачи е жива народната традиция на **Лазаровден**. Групата на лазарките влиза във всеки дом. Наричанията са за здраве и плодородие. Жените домакини ги посрещат и ги даряват с малки хлебчета (колачки) и пресни яйца. Празникът продължава три дни – петък, събота и неделя. Първият ден е подготвителен – изработва се куклата „Лазар”. Втория ден е същинският празник – тогава момичетата обикалят, пеят, танцуват и наричат, а стопанките на къщите ги даруват и благославят. На третия ден момичетата ди правят трапеза с храна, сготвена от събраните продукти.

За почивка и разходката сред природата най-подходящ е **язовир Ивайловград**. Третият язовир от водно-електрическата каскада „Арда” е построен през 1964 година и е един от най-живописните в България. Има 14 км брегова ивица, потънала в зеленина.

Предлага условия за еко и воден туризъм. Ежегодно в началото на м. юни тук е финалът на Републиканската регата по кану-кааяк, а след откриването на риболовния сезон на 15 юни най-достъпните места около язовира се превръщат в малки къмпинги. Лови се сом, шаран, бяла риба, костур, кефал, червеноперка, уклей и други сладководни видове риба.

На територията на община Ивайловград съществуват няколко природозащитени зони. „Хамбар дере” е най-труднодостъпната сред тях с площ 101 ха, създадена с цел опазване на комплекс от естествени крайречни горски формации, ксерофитни дъбови гори и местообитания на защитени и редки видове риби, земноводни, влечуги, птици и бозайници. Обхваща долното течение на река Хамбар дере преди вливането ѝ в Бяла река (землищата на селата Казак и Бял градец), чиито брегове са покрити от почти непрекъсната ивица девствени дъбови гори на възраст над 100 г. (благун, цер, космат дъб), съобщества на върба, елша, лиани и флористични видове с висок природозащитен статус. В запазените уникални водни екосистеми са установени 10 вида риби, в т.ч. 4 балкански ендемита, и 9 вида земноводни, а на сушата се срещат 11 вида влечуги, 43 вида птици, в т.ч. 19 гнездещи, и 5 вида прилепи. Особена ценност представляват видрите, шипоопашатите и шипобедрените сухоземни костенурки и прилепите малък и южен подковонос, включени в Световния Червен списък. Районът е от изключителна важност и за опазването на каспийската блатна костенурка – защитен вид от Червената книга на България.

Най-малката защитена територия в общината е местността „Ликана”. Нейното съществуване цели опазването на единственото открито в България находище на диворастящата орхидея „Дремников главопрашник”. Известна като царството на орхидеите, „Ликана” привлича с впечатляващо богатство и на други редки растения – защитени видове с национално и европейско значение.

В областта се намира и защитената местност „Дупката“. Тя е обявена с цел опазване на карстов терен, прилепна пещера, 13 вида орхидеи и други редки растителни и животински видове.

Обиколката на природозащитените местности предлага истинско удоволствие не само на естествоизпитателите, но и на обикновените туристи. Освен снежнобелият „Дремников главопрашник” само тук се среща змиеок гущер; във водите на Бяла река пък е открит нов за науката вид риба, наречен родопски щипок. Специален интерес представлява възможността за наблюдение на световно защитения черен лешояд (картал).

Пътуването може да продължи до изоставеното днес село Меден бук, където реката образува приказен комплекс от меандри сред високи скалисти брегове с малки пясъчни плажове, кристално чисти вирчета за къпане и закътани места за пикник.

За финал на своя текст прилагам един примерен маршрут, чрез който за три дни може да се посетят основните забележителности на Ивайловградско. На първо място предлагам посещението на античната „Вила Армира” с могилата край с. Свирачи и крепостта Лютица. След това връщане в Ивайловград и посещаване на къщата музей на Мирчо Паскалев. През втория ден – разходка из местността „Ликана”, след това пътуване до с. Белополяне с църквата „Св. Атанасий” и селата Горно и Долно Луково. Накрая – връщане в Ивайловград и посещение на църквата „Св. Преображение Господне”. Последния ден – разглеждане на тракийските долмени при с. Плевун и Железино, почивка край язовир „Ивайловград” и отпътуване.

Красотата на природата, богатството от културни паметници и запазените традиции из Ивайловградския край могат да накарат всеки човек да се почувства горд, че е българин. А това, в съчетание с пълноценната почивка, на която може да се отдаде, ще го подтикне отново да се върне в едно от най-красивите кътчета на България.

ЛИТЕРАТУРА

Материали от Община Ивайловград